

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС.  
ТРУДОВЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 347.132

**Бабецька Іванна Ярославівна,**  
кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри цивільного права і процесу  
Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

**Бзова Андріана Ігорівна,**  
студентка юридичного факультету  
Івано-Франківський університет права імені Короля Данила Галицького

**ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ  
ЛЮДИНИ У ЦИВІЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ**

*У статті автор досліджує поняття рішень Європейського суду з прав людини та їх місце у цивільному законодавстві України. Акцентується увага на тому, чи є законною практика застосування таких рішень. Доводиться необхідність офіційно ввести у законодавство України рішення ЄСПЛ, як джерело права.*

**Ключові слова:** рішення ЄСПЛ, Конвенція про захист прав людини, цивільне законодавство України.

**Постановка проблеми.** Актуальність даної теми зумовлена тим, що останнім часом Україна все частіше звертається до Європейського суду з прав людини та використовує його практику у своїх внутрішніх справах. Проте, як відомо, в законах України не прописано обов'язок застосування рішень ЄСПЛ. Тобто, це існує лише де-факто. Постає питання: Чи визнається рішення ЄСПЛ як джерело цивільного права? Можливо в Україні варто офіційно узаконити необхідність застосування рішень ЄСПЛ?

Для того, щоб відповісти на це питання, потрібно спершу розібратися з тим, чи можуть дійсно рішення ЄСПЛ бути джерелом права в Україні, наскільки реальною є статистика застосування цих рішень і чи потрібне взагалі це узаконення. Розглянемо на прикладі цивільного законодавства України.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Для початку, слід відзначити, що всі рішення ЄСПЛ ґрунтуються на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ або Конвенція) та Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, відповідно до статті 9 Конституції України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України. Ратифікація Конвенції відбулася на підставі Закону України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р.; Конвенція набула чинності для України 11.09.1997 р.

Україна як незалежна держава Законом України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» (п. 1) визнала обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції у 1997 році [6].

Ратифікувавши Конвенцію та протоколи до неї, держава передусім зобов'язалася гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені у Конвенції та цих протоколах. У пункті 1 частини першої Закону України від 17 липня 1997 р., на підставі якого відбулася ратифікація Конвенції та окремих протоколів до неї, зазначено, що: «Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції».

Таке законодавче визнання обов'язкової юрисдикції ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції, зумовлює вивчення практики ЄСПЛ та застосування національного законодавства з урахуванням позиції ЄСПЛ, оскільки саме в рішеннях ЄСПЛ розкривається зміст більшості положень Конвенції [2].

Окрім того, стаття 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (з подальшими змінами) передбачає застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ як джерела права, а стаття 18 цього Закону визначає порядок посилання на Конвенцію та практику Суду. При цьому варто зауважити, що йдеться саме про «практику Суду» у значенні, розкритому у статті 1 цього Закону, тобто практику ЄСПЛ та Європейської комісії з прав людини, а не лише про рішення щодо України. Важливо пам'ятати, що у Законі України немає положень, які б забороняли застосовувати рішення чи ухвали ЄСПЛ, постановлені щодо інших країн. Тому використання у цьому посібнику рішень щодо України зумовлене винятково міркуваннями доступності та зручності користування саме такими рішеннями для читачів, які, у випадку необхідності звернення до повного тексту (а не лише витягів) цитованих рішень, можуть відчувати певні труднощі, через недостатнє володіння офіційними мовами Ради Європи [4].

Таким чином, О. Черняк вважає рішення Європейського суду офіційною формою роз'яснення основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим — джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні. Але чи можна роз'яснення суду вважати джерелом права? Чи це всетаки роз'яснення як офіційний коментар, а рішення ЄСПЛ є виконавчим документом? Чи відповідає твердження рішення ЄСПЛ як джерело права, виконавчий документ чи рішення в конкретній справі як підстава для подання заяви про перегляд судових рішень (ст. 355 ЦПК України)?

Відповідно до ЦК України (ст. 4 – 10 ЦК України) джерелами цивільного права є Конституція України, Цивільний кодекс, акти цивільного законодавства (які відповідно до ст. 4 ЦК можуть встановлюватись Президентом України, Кабінетом Міністрів України, іншими органами державної влади), договір, в тому числі міжнародні договори, які ратифіковані в Україні, а також може застосовуватись аналогія права та аналогія закону. Однак, є незрозумілим чи можна вважати рішення ЄСПЛ як аналогія закону. Звичайно, ні. Судова практика в Україні не визнається джерелом цивільного права, а такі Рішення ЄСПЛ визнаються як субсидіарне джерело права.

**Постановка завдання.** Метою дослідження є рішення Європейського суду з прав людини та практика застосування таких рішень у законодавстві України, як джерел права.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Деякі науковці вказують, що судовий прецедент визнається джерелом права тільки в одному випадку, коли це практика Європейського суду з прав людини. Так, звичайно, ч. 1 ст. 17 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» чітко вказує, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав, а також практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Однак, цивільний Кодекс є основним актом цивільного законодавства, який має вищу юридичну силу в разі колізії з іншими законами. Таким чином, першим аргументом буде те, що ми не можемо визначати Рішення ЄСПЛ як джерело цивільного права до того часу, доки не буде введено зміни у ЦК України.

Варто згадати, що єдиним законодавчим актом є Верховна Рада України, тому міжнародні договори можуть бути джерелом права тільки у разі ратифікації Верховною Радою України. Таким чином, рішення ЄСПЛ є виключно виконавчим документом .

Ще один аспект на підтвердження даного висновку. Якщо судову практику в Україні, то застосування Європейської Конвенції відбувається не стільки шляхом посилення на відповідні статті конвенції, стільки на раніше прийняті рішення Європейського суду з прав людини. Отже, тут йдеться про судовий прецедент, який в Україні не є джерелом права.

Звертаючись до статистичних даних, що розміщені на сайті ЄСПЛ, станом ще на 31 грудня 2014 року у Європейському суді перебувало на розгляді 13650 заяв проти України, що становить 19,5% усіх заяв, які перебувають на розгляді. Це найбільша частка однієї країни. Для порівняння,

щодо Італії на розгляді перебувало 10100 заяв (14,4%), Росії – 10000 (14,3%), Туреччини – 9500 (13,6%), Румунії – 3400 (4,9%). За період 1998-2014 рр. щодо України було винесено 1002 рішення; з них у 987 рішеннях було констатовано щонайменше одне порушення Конвенції або Протоколів до неї [3].

Зараз же, за даними станом на 2016 рік, Україна займає перше місце серед країн Ради Європи за кількістю скарг, що перебувають на розгляді в ЄСПЛ. Так, голова ВСУ заявив, що лідерами за кількістю звернень до ЄСПЛ за підсумками 2016 року стали Угорщина, Румунія та Туреччина. При цьому він відзначив, що 22,8% від 80 тис. скарг, які надійшли до установи, — це заяви проти України. Проте саме ці відсотки є першим результатом за чисельністю заяв, що перебувають на розгляді в Страсбурзі згідно з офіційною статистикою Суду. Тобто насправді п'ятірка лідерів за 2016 рік виглядає так: Україна, Туреччина, Угорщина, Росія і Румунія. Але цей важливий момент на брифінгу у ВСУ чомусь увагою обійшли. Якщо звернутися до інформації на сайті ЄСПЛ, то можна знайти й такий метод підрахунку, коли виходять із взаємозв'язку кількості поданих заяв і чисельності населення. Проте такий підхід виглядає вельми маніпулятивним. Та й виправдати такий вал заяв кількістю населення не вийде. Інші густонаселені країни мають набагато менший відсоток звернень до Страсбурга. Таким чином, станом на кінець 2016 року Україна займає перше місце серед всіх країн Ради Європи за кількістю заяв, що перебувають на розгляді в ЄСПЛ. Минулого року в установу надійшло 18150 заяв проти України, що на 4300 більше, ніж у 2015-му. Можна лише уявити, що в кінці року нам покаже статистика за 2017 рік [1].

В умовах євроінтеграційних процесів, що відбуваються в державі, питання застосування практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), як джерела цивільного процесуального права, набувають актуальності та необхідності ґрунтовного концептуального наукового дослідження. Зумовлена така необхідність наступними чинниками.

Звертається увага на порушення не тільки порядку виконання, а й механізму впровадження рішень ЄСПЛ до судової вітчизняної практики. Так, підставою пильної уваги Ради Європи до цієї проблеми стало не тільки невиконання Україною рішень ЄСПЛ, так станом на 31 жовтня 2016 року до ЄСПЛ надійшло 18 тисяч 250 заяв, а й те що з них – у 12 тисячах заяв йдеться про повторювані порушення, що стосуються тривалих судових проваджень, тривалого та безпідставного тримання під вартою, тортур, порушення права на життя, тощо. Такі питання обговорювались на круглому столі «Національні механізми виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні: роль судової гілки влади», у якому взяли участь представники Міністерства юстиції України, Верховного Суду України, вищих спеціалізованих судів України, інших органів судової влади України, представники міжнародних, громадських організацій, експерти Ради Європи. Тобто, слід дійти висновку, що порушується не тільки механізм виконання рішень ЄСПЛ в результаті затримання виплат компенсацій, а порушується сама ідея механізму існування ЄСПЛ, що його рішення є остаточними та обов'язковими для застосування в судовій практиці за аналогічними правовідносинами [5].

Проблема застосування рішень ЄСПЛ у національній судовій практиці знаходиться у декількох площинах – законодавчій, правозастосовчій та у площині правової свідомості суддів. Так, інститут застосування рішень ЄСПЛ є, за своєю суттю різновидом судового прецеденту. Предметом дослідження не є правова природа судового прецеденту – це питання є більш теоретичним та ширшим ніж оголошений об'єм дослідження, тому увага на визначенні прецеденту буде зосереджена тільки опосередковано. А судовий прецедент, як джерело законодавства не є знайомим для національної системи права, як наслідок системи законодавства, а, тим самим й для правової свідомості суддівського апарату. Якщо він не є знайомим, тільки імплементацією до внутрішнього законодавства та зобов'язання в законодавстві його виконувати не буде мати швидкої ефективності та дієвої роботи. Такий механізм, як інерція, особливо в багато структурному державному механізмі, як судова система, а тим більше не узгодженість внутрішнього законодавства, не дасть одразу прийняти та впровадити нове джерело права – судовий прецедент.

Для досягнення поставленої мети ставляться наступні завдання: дослідити поняття практики Європейського Суду з пра в людини, визначити місце практики Європейського Суду з прав

людини в системі національного законодавства [5, ст. 55-56].

Маючи загальні притаманні прецеденту ознаки, судова практика ЄСПЛ має свої власні ознаки, що визначають її специфічний характер та право обіймати власне місце серед інших джерел права, зокрема також, в цивільному процесуальному праві. Так, по-перше, судова практика ЄСПЛ застосовується тільки в межах застосування Конвенції. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» під рішеннями, що складають судову практику ЄСПЛ слід розуміти: а) остаточне рішення Європейського суду з прав людини у справі проти України, яким визнано порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) остаточне рішення Європейського суду з прав людини щодо справедливої сатисфакції у справі проти України; в) рішення Європейського суду з прав людини щодо дружнього врегулювання у справі проти України; г) рішення Європейського суду з прав людини про схвалення умов односторонньої декларації у справі проти України. По-друге, специфічний механізм створення судового прецеденту – Європейського суду з прав людини. По-третє, контроль за внутрішнім законодавством країни-члена Конвенція за приведенням внутрішньо національного законодавства у відповідність до положень Конвенції та змісту судової практики. Згідно ст. 19 Закону орган представництва здійснює юридичну експертизу всіх законопроектів, підзаконних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації, на відповідність Конвенції, за результатами чого готує спеціальний висновок. В четвертих, юрисдикція ЄСПЛ та його судової практики має свою силу тільки в країнах, що прийняли зобов'язання щодо виконання положень Конвенції. З урахуванням проаналізованих ознак судової практики ЄСПЛ, слід дійти висновку, що судова практика ЄСПЛ – є особливим різновидом судового прецеденту, якому можна запропонувати наступне визначення. Так, під судовою практикою ЄСПЛ слід розуміти специфічний різновид судового прецеденту, що ухвалюється спеціальним органом – Європейським судом з прав людини, в межах та з приводу тлумачення та порушення положення Конвенції, що є обов'язковим для виконання не тільки на території держави-сторони в процесі, а й на всій території на яку розповсюджується юрисдикція ЄСПЛ [5, ст. 57].

**Висновки.** Стосовно застосування практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя, то слід зазначити, що такий механізм знаходиться на етапі формування. Оскільки правова природа такого джерела права незнайома вітчизняній правовій системі, система законодавства колізійна, а судова система доволі складна та багатоетапна впровадити, в першу чергу, у правову свідомість правозастосовників та й громадян, що реалізують своє право на судовий захист практику застосування ЄСПЛ доволі складно. Не можна не наголосити на тому, що будь-яка система для її створення та функціонування потребує проміжок часу для усталеності та впровадження, це не обминає й застосування практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя. Одразу ж слід заакцентувати увагу на розмежуванні понять: застосування судової практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя та виконання судових рішень ЄСПЛ. Зосередимо увагу на процесі застосування судової практики ЄСПЛ при здійсненні правосуддя. Так, одразу слід зазначити, що останні законодавчі та державні перетворення, з урахуванням напрямку євроінтеграції, посилили контроль за виконанням Україною взятих на себе зобов'язань щодо виконання положень Конвенції, зокрема стосовно здійснення правосуддя. При здійсненні правосуддя суд національної судової системи виходить з положення Конвенції та її тлумачення [5, ст. 58].

Отже, слід дійти висновку, що практика ЄСПЛ не є джерелом цивільного права, а необхідність його обов'язкового застосування та визнання як джерела права вимагає приведення у відповідність ЦК України та спеціальних нормативно-правових актів. Виходячи з вищенаведених фактів, можна сказати, що практика застосування рішень ЄСПЛ дійсно має місце, проте зробити це застосування законним не так вже і легко, адже потрібно повністю міняти систему національного права України, до чого держава, на нашу думку, ще не готова.

#### **Список використаних джерел**

1. Газета «Закон і бізнес»: Статистика-наше все [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://zib.com.ua/ua/127613ukraina\\_zaumae\\_pershe\\_misce\\_sered\\_krain\\_radi\\_evropi\\_za\\_kilki.html](http://zib.com.ua/ua/127613ukraina_zaumae_pershe_misce_sered_krain_radi_evropi_za_kilki.html)

2. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/uk/ukraine/232716?download=true>.
3. Інформація на підставі річних звітів ЄСПЛ. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=echrpublications&c=#n14225225105470760102541\\_pointer](http://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=echrpublications&c=#n14225225105470760102541_pointer).
4. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17 серпня 1997 // Відомості Верховної Ради. – 1997. – №40. – Ст. 263.
5. Тетяна Стоянова. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2017/6/13.pdf>.
6. Черняк О. Рішення Європейського суду – джерело права для українського правосуддя? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.interlegal.com.ua/blog/?p=2102>.

***Бабецкая И. Я., Бзова А. И. Практика применения решений Европейского суда по правам человека в гражданском законодательстве Украины***

*В статье автор исследует понятие решений Европейского суда по правам человека и их место в гражданском законодательстве Украины. Акцентируется внимание на том, является законной практика применения таких решений. Доказывается необходимость официально ввести в законодательство Украины решения ЕСПЧ, как источник права.*

**Ключевые слова:** решение ЕСПЧ, Конвенция о защите прав человека, гражданское законодательство Украины.

***Babetska I. Ya., Bzova A. I. The practice of applying the decisions of the European Court of Human Rights in the civil legislation of Ukraine***

*In the article the author explores the concept of the decisions of the European Court of Human Rights and their place in the civil legislation of Ukraine. Attention is drawn to the fact that the practice of applying such solutions is legitimate. It's told about need to officially introduce the ECHR judgments as a source of law is being proved.*

**Key words:** the decision of the ECHR, the Convention on the Protection of Human Rights, the civil legislation of Ukraine.

Надійшла до редакції 28 серпня 2017 р.

